

Píše Ondřej Pavlík

(E*forum, 02. 09. 2020)

Ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR vydalo nakladatelství OIKOYMENH **Korespondenci** filozofky a politické teoretičky **Hannah Arendtové** a **Gershoma Scholema**, významného badatele v oblasti kabaly a židovské mystiky. Z německo-anglického originálu *Der Briefwechsel 1939–1963* (Jüdischer Verlag im Suhrkamp Verlag, Berlin, 2010) pořídili český překlad Alice Marxová (z angličtiny) a Ondřej Sekal (z němčiny). Proti německému vydání nezachovávají vydavatelé *Korespondence* původní jazyk dopisů nepsaných německy, nýbrž je všechny překládají do češtiny – jazyk originálního znění (němčina, angličtina, francouzština) je vždy uveden v záhlaví dopisu. Výrazy a názvy psané jiným jazykem než zbytek textu jsou respektovány v nezměněné podobě ve snaze uchovat dojem jazykového mísení, prolínání a variability. Objemný svazek zahrnuje kromě kompletně sebrané (a edičními poznámkami precizně opatřené) korespondence, již si Arendtová a Scholem vyměňovali mezi léty 1939 až 1963, také čtenářské poznámky Hannah Arendtové k Scholemově knize *Major Trends in Jewish Mysticism* (česky *Hlavní proudy židovské mystiky*, přel. M. Machovec, Praha, 2017), dále terénní zprávy, které odesílala Arendtová z Německa na centrálu Jewish Cultural Reconstruction (JCR) do New Yorku v letech 1949 a 1950. V závěru obsahuje kniha stručné představení iniciativy JCR (David Heredia: *K historii Jewish Cultural Reconstruction*) a studii, jež důkladně shrnuje průběh samotné korespondence, ozřejmuje ideová východiska a myšlenkové polohy obou filozofů a postihuje vývoj a proměny jejich distančního dialogu (Marie Luise Knottová: *Hannah Arendtová – Gershom Scholem. Konstelace*). Českým čtenářům se tak dostává do rukou jazykově zcela přístupný dokument mapující živý, dialogický vztah mezi dvěma rozdílně orientovanými intelektuály židovského původu, mezi dvěma světy, oddělenými nejen pevninami a oceánem, mezi galutem a Sijonem, především však mezi dvěma lidmi, mezi přáteli hledajícími k sobě cestu za běsnící bouře světové války i během poválečného opojení a dlouhého strážlivění. Prostřednictvím předložené knihy zároveň potěškáváme svědectví o nekonečné a neviditelné práci při péči o mrtvé, při záchraně toho, co odešla potopa vyplavila na břehy zničené Evropy, při obnově ubité budoucnosti (nejen) židovského národa.

„Mám veliké starosti kvůli Benjimu,“ píše Hannah Arendtová ve svém prvním dopise Gershomu Scholemovi. Spolu s obavami o společného přítele Waltera Benjamin, s nímž Arendtovou spojoval osud uprchlíka z nacistického Německa, vyslovuje autorka listu naléhavý pocit z právě probíhající proměny Benjaminova díla a jedním dechem také strach o jeho další nesamozřejmý vývoj: „Přitom jsem více než kdy dříve přesvědčena o tom, jak je důležité zabezpečit ho pro jeho další práci. Mám pocit, že se jeho tvorba proměnila až po stylistické detaily. Všechno je nyní mnohem určitější,

méně váhavé. Často mi připadá, že se teprve nyní dostává k věcem, které jsou pro něj rozhodující. Bylo by ohavné, kdyby nyní nemohl pokračovat“ (s. 8-9). Dopis byl odeslán z Paříže, kde Arendtová obývala hotelový pokoj nedaleko bytu W. Benjamin, a datován 29. května 1939. Druhou, mnohem kratší zprávu obdržel Scholem v listopadu následujícího roku (datace 21. října 1940): „Milý Scholeme – Walter Benjamin si vzal život, 26. 9. na španělské hranici, v Port Bou,“ o několik málo řádek níže je mrazivě stručný dopis ukončen: „Židé v Evropě umírají a lidé je zahrabávají jako psy. Vaše Hannah Arendtová.“

Walter Benjamin však nemizí z korespondence ani po své předčasné smrti, kterou Arendtová líčí Scholemovi v dopise č. 4 spolu s vlastními zážitky exulantské tísně, ani při žádné další příležitosti. Jako stále přítomný druh provází „Benji“ Arendtovou i Scholema v průběhu celého, téměř třicetiletého přátelství. Setrává s nimi ve všech napjatých momentech úzkosti a strachu, během vyostřených konfliktních situací a názorových rozepří, při oboustranné snaze porozumět okolnímu světu i sobě navzájem. V závěrečné studii připomíná M. L. Knottová udobřující gesto Hannah Arendtové, která – v reakci na ostrý Scholemův výpad proti jejímu článku o sionismu, ale také proti její osobě – zmiňuje v samém úvodu své odpovědi společnou péči o Benjaminovu pozůstalost coby podání ruky napříč kontinenty na znamení smíru: „Milý příteli – bývala bych Vám na Váš trpce zlý dopis dávno odpověděla, kdybych nechtěla, podle zásady First thing first, počkat na rozličné věci týkající se Benjiho pozůstalosti“ (s. 88). Obdobným upomenutím a snad i snahou zachránit již vyhasínající přátelství je Scholemův poslední dopis a zároveň poslední dochovaný dopis celé korespondence. Rok po vyhocené polemice nad zprávou Arendtové o průběhu soudního procesu s Eichmannem z roku 1963 nabízí Scholem setkání v New Yorku u příležitosti své přednášky o Walteru Benjaminovi v Institutu Leo Baecka (jak uvádí závěrečné zprávy, ke schůzce pravděpodobně nedošlo). Benjaminovo dílo jako symbol násilně přetržené tradice i drasticky zdevastované budoucnosti vyzývá oba korespondující přátele k nelehkému úkolu zachránit všechno, co z něj zbylo, a zároveň respektovat jeho otevřenost, nedefinitivnost... K Adornově a Horkheimerově opatrovnictví Benjaminovy pozůstalosti tak přistupují Arendtová i Scholem s obezřetností, odstupem a často kousavou kritikou. Stejně tak jako k „důvtipným článkům“ věnovaným Benjaminově osobě i dílu v době, kdy tolik z jeho vlastní práce leželo na dně zavřených sejfů. Právě na otázku, zda (a případně jak) psát o společném příteli, si Hannah Arendtová odpovídá nesmírně pokorně: „[N]ikdy jsem se nedokázala smířit s Benjaminovou smrtí, a v důsledku toho jsem po všechna ta léta, která od jeho smrti uplynula, nikdy nezískala odstup potřebný k tomu, abych ,o něm‘ mohla psát“ (s. 132), a to nejen ve srovnání se sebevědomým postojem Theodora W. Adorna: „[D]omnívám se též, že nejsem neskromný, když si myslím, že jsem pro tento úkol způsobilější než kdokoliv jiný – právě tak kvůli své důvěrné obeznamenosti s Benjaminovou duchovní krajinou, jako kvůli centrální shodě naší filozofie“ (s. 128).

Pomyslná těžiště korespondence mezi Hannah Arendtovou a Gershomem Scholemem lze snad nejsnáze spatřovat v reflexi válečných let, v deziluzivním, svíravě ironickém pohledu na konec války („válka nyní šťastně skončila atomovou bombou“, s. 69), dále

v ostré výměně názorů o článku *Zionism reconsidered* Hannah Arendtové v roce 1946, při níž se Arendtová snaží nejen obhájit vlastní práci, ale především udržet a uchránit křehké přátelství vzdor odlišným názorovým a ideologickým postojům a přesvědčit Scholema, že „lidé mají větší cenu než jejich názory, z jednoduchého důvodu, že lidé de facto jsou více než to, co si myslí nebo dělají“ (s. 93). Závěrem upoutá čtenářskou pozornost vyhocený spor nad zmíněnou zprávou o procesu s Eichmannem, jež přátelství dvou rozdílných povah nepřečkalo. (Scholem se zde mj. s rozhořčením ohrazuje proti Arendtové pojetí „banality zla“ a odsuzuje jej coby silně redukující a zavádějící heslo: „Věřím, že Eichmann, když se procházel v uniformě SS a vychutnával si, jak se všechno před ním třese, nebyl nikterak onen banální pán, kterého se nám nyní, s ironií nebo bez ní, snažíte vsugerovat“ /s. 395/, zároveň práci vnímá jako nespravedlivý útok proti jednání čelných představitelů židovských obcí během šoa.)

Nicméně mnohem nenápadnější než všechny zprávy jitřené válčnou či poválečnou vřavou, tišší než vzrušené konflikty a konfrontace je vlákno dopisů týkající se drobné, mravenčí práce v archivech, ve skladištích, v zabavených knihovnách... Tato část korespondence poskytuje ojedinělé svědectví o intenzivní spolupráci Arendtové a Scholema (každého odjinud) na záchraně nacisty ukořistěného židovského kulturního bohatství jak pod záštitou organizací JCR (viz studii Davida Heredii) či CEJCR (Commission on European Jewish Cultural Reconstruction), tak na vlastní pěst. Takový obraz světa po potopě, v níž zaniká starý svět a již přečkává jen několik málo poutníků snažících se zachránit alespoň něco z naplavených trosk, předkládá Arendtová v listu z roku 1946: „[V]idím, že také Vy víte, že tohle je potopa, poté co zanikl svět. Nyní tedy sedíme, pár přeživších [...] jako Noe ve své arše, do které jsme nemohli zachránit ani to nejnnutnější; horší je, že nás hrstku Noemů ještě navíc potrefila neobratnost, se kterou naše archy kormidluje tak, že se těsně míjejí a směřují někam, kde se již nemohou setkat“ (s. 117).

Pojednáváný titul tak lze dobře číst jako (důkladně a přehledně komentovaný) záznam dialogu židovských intelektuálů napříč kontinenty, jako názorový střet filozofů rozdílných povah a přesvědčení nebo jako svědectví o osudech života i díla Waltera Benjamina, obou pisatelů, případně dalších současníků, spolupracovníků či oponentů (například právě T. W. Adorna nebo M. Horkheimera). Z literárních hledisek je na místě upozornit na krátkou diskusi o Arendtové „theologickém výkladu“ Kafkových spisů (dopisy č. 12–15) nebo na oboustranné antipatie vůči Maxu Brodovi („je to prostě protivný člověk, nadutá nula, člověku je z něj na zvracení“, s. 125), především vůči jeho životopisu Franze Kafky, na jehož anglické vydání v Schockenově nakladatelství chtěl Scholem reagovat otištěním Benjaminovy „smrtící kritiky“ (dopis č. 26).

V celku jde bezesporu o pečlivě zpracovaný a nesmírně čtivý dokument vypovídající o silném přátelském poutu napínaném mnohdy až do nejkrajnějších poloh. Již pro cokoliv z výše zmíněného se vyplatí do *Korespondence* začíst.

Hannah Arendtová / Gerschom Scholem: *Korespondence*. Přel. Ondřej Sekal a Alice Marxová. Praha: Filosofický ústav AV ČR - Oikoymenh, 2020, 528 s.

www.ipsl.cz